

Наталія Кочубей

доктор філософських наук

Національний педагогічний університет

імені М. П. Драгоманова

МЕРЕЖІ ТА МЕРЕЖЕВІ ІНДУСТРІЇ КУЛЬТУРИ: ВІД РИЗОМИ ДО КАРНАВАЛУ

Анотація

У статті розглядаються мережа як соціально-культурний феномен, який істотно змінює людське життя. Аналізується вкоріненість образу мережі в культурі, а також усвідомлений вплив цього явища на культуру. Наголошується, що мережева культурна індустрія — це процес створення нового в сфері культури в мережевому просторі за допомогою мережевих технологій.

Ключові слова

Мережа, мережеві культурні технології, нелінійність, ризомність, самореферентність.

Аннотация

В статье рассматривается сеть как социально-культурный феномен, который существенно изменяет человеческую жизнь. Анализируется укорененность образа сети в культуре, а также осознанное влияние этого явления на культуру. Отмечается, что сетевая культурная индустрия — это процесс создания нового в сфере культуры в сетевом пространстве с помощью сетевых технологий.

Ключевые слова

Сеть, сетевые культурные технологии, нелинейность, ризомность, самореферентность.

Summary

The article deals with the networks as a socio-cultural phenomenon that significantly changes the human life. The rootedness of network image in the culture and conscious influence of this phenomenon on culture are analyzed. It is noted that the network cultural industry is the process of creation of a new one in culture in the network space by using the network technologies.

Keywords

Network, network cultural technologies, nonlinearity, rhizomaticity, self-referentiality.

Мережі стали однією з істотних реалій сучасного суспільства, його визначальною рисою, тому сам термін «мережа» став загальноживаним, його використовують і як метафору, і як наукове поняття. Але ця загальноживаність спонукає до дослідження даного феномену, усвідомлення його змісту і значення у сучасному науковому та культурному дискурсі. Прикладами мереж можуть бути і мережі підприємств, і різні соціальні мережі, і мережі комунікацій.

Необхідно відзначити, що мережі – це не тільки технічні, а перш за все соціально-культурні феномени, що істотно змінюють наше життя. Серед відомих мереж, безумовно, найнеймовірнішим і вражаючим є Інтернет. Життя сучасної людини неможливе без мережі Інтернет. Проте Інтернет не тільки засіб зв'язку. Цей новий феномен увірвався в наше життя, зробив його мобільнішим, сколихнув таланти, що дримали в кожній особі, надав масу можливостей для самовираження, отже змінив сучасний культурний простір. Це перш за все складний об'єкт, вивчення якого потребує оновленої методологічної культури, можливо, навіть, інших шляхів пізнання, використання та узгодження багатьох мов, особливо мов культури.

Розуміння складності та ускладнюваності світу приводить до роздумів про те, що складність об'єктивається в певного роду об'єктах. Одним із таких об'єктів може бути мережа. Саме мережа є постійно змінюваною, з плінними зв'язками між елементами. Такі утворення, за виразом Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі, вже не є стовбуром з коренем, а ризою, тобто об'єктом, в якому фіксується принципово нелінійний та позаструктурний спосіб організації цілого, що залишає відкритою можливість іманентної плінності та реалізації її внутрішнього креативного потенціалу самовибудовування та самоструктурування.

В сучасних трансдисциплінарних дослідженнях все більшого значення набувають не тільки когнітивні процедури, а насамперед, комунікативні взаємодії між науковцями, що працюють в різних галузях. «Виявляється, що процедури обґрунтування сучасного трансдисциплінарного організованого знання мають враховувати не тільки стратегії *понятійного* осмислення, а й комунікативні стратегії (ситуаційно обумовлені акти мовленнєвої взаємодії), в яких формується концептуальне охоплення реальності» [6, 20]. Саме тому ми и звертаємось до дискурсу як до середовища спілкування. В даному випадку – спілкування стосовно тих або інших сучасних концептів. Тому необхідно розглянути, з одного боку, можливі трактування цих концептів, своєрідне «спілкування» концепцій, поглядів, думок стосовно того чи іншого концепту, а з іншого – зміни в самому контексті такого спілкування, вплив цих концептів на соціально-культурне середовище взагалі.

На нашу думку, концепт «мережа» відбиває не тільки властивості утворень, що розвиваються, але і має набагато ширший сенс і контекст. Цей концепт характеризує зміни і в світогляді, і в мисленні, і в методології пізнання, тобто має сприйматися в більш широкому – соціально-культурному, а не тільки природничо-науковому контексті. Крім того, даний концепт є необхідною метафорою для позначення процесів у сфері гуманітарного знання. Саме так, на нашу думку, подібні концепти резонують в сучасному науковому та культурному дискурсі.

Мережа є складним нелінійним самореферентнозмінюваним середовищем, що самоорганізується. Мережі часто називають системами, але, на нашу думку, існує суттєва відмінність мережі від системи, де наявна структура, рівні ієрархії, присутня певна якісна і просторова визначеність. Поняття «мережа» в галузі суспільних наук в останній чверті ХХ століття використовується в роботах Л. Фрімана, М. Кастельса та інших науковців. Словами «мережа», «павутиння» по-

значаються об'єкти, які складаються з багатьох елементів, які є різноманітними (тобто, не обов'язково однаковими) та у різний спосіб пов'язаними між собою. Тобто, у визначенні сутності даних об'єктів приймає участь кілька мов. В галузі культури можна говорити про два взаємопов'язаних процеси: мережі закладів культури та мережеві культурні технології, які застосовують суб'єкти соціокультурної діяльності у: розробленні сайтів, віртуальних екскурсій, on-line трансляціях, самопрезентації через соціальні мережі і т. і.

Завдання будь-якої мережі — забезпечити взаємодію (комунікацію) між будь-якими двома або кількома вузлами. Комп'ютерні мережі надають такій комунікації нові можливості, тому що саме в процесі передачі інформації з'являється можливість її обробки. Один із дослідників мереж і мережевості в суспільстві М. Кастельс, аналізуючи глобальні зміни світової економіки, звертає увагу також на виникнення умов для підвищення відповідальності та ініціативи акторів, що взаємодіють в мережі. «Для того, щоб ми могли діяти самостійно (індивідуально або колективно), були в змозі використовувати дивні можливості створюваних нами технологій, уміли знаходити сенс нашого життя, виявилися здатні поліпшити наше суспільство і шанобливо відносилися до довкілля, нам потрібно буде співвіднести наші дії із специфічним контекстом панування і звільнення там, де ми живемо: з мережевим суспільством, по будованим на основі комунікаційних мереж Інтернету» [5, 163]. Тобто, мережеве суспільство створює інші норми відповідальності, спонукає людину обережно обходитись зі своєю свободою, відкритістю, особистісною інформацією, що суттєво впливає на стан культури в суспільстві та на використовувані культурні технології та індустрії.

Інтернет є мережею, тобто відкритим, здатним до самоорганізації утворенням. Ця відкритість, плинність, складність є принциповими характеристиками цього утворення, а також припускають вільний обіг ін-

формації. Мережі, мережеві відносини й комунікації найбільш відповідають сучасному світу, а ієрархії, що є присутніми в системах, досить плідно працювали в індустріальному централізованому та структурованому суспільстві. В сучасному суспільстві все частіше виникають організації, побудовані як мережі, на спонтанних групах однодумців.

Характеризуючи стиль ризоморфного мислення автори стверджують: «Завжди наслідувати ризому по розриву, продовжувати, подовжувати, ретранслювати лінію витікання, урізноманітнювати її до тієї міри, поки вона не стане найбільш абстрактною і викривленою в n -вимірах і зламаних напрямках. Об'єднувати детериторизовані потоки. Йти за рослинами: ми почнемо з фіксації меж першої лінії, слідуючи кругами збігу, навколо послідовних сингулярностей; потім, у межах цієї лінії, можна побачити, чи встановлюються нові збігання з новими точками, розташованими поза межами і в інших напрямках» [3, 15]. Тобто, в розумінні Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі мережі є постійно змінюваними, нестійкими, складними, жорстко не прив'язаними до певної конфігурації утвореннями, яким притаманні певні зв'язки і розриви, та які принципово не можуть бути калькованими. Саме ці обставини найбільш відповідають процесам, що відбуваються в сфері культури, де немає однакових суб'єктів, а простір мережевого спілкування нагадує зіркове небо.

Вивчення Інтернету, інформаційного суспільства наштовхують дослідників на глибоку вкоріненість образу сітки в культурі, а також на усвідомлений вплив цього явища на культуру. Образ невидимої сітки притаманний багатьом феноменам. До того ж сітка, «павутиння життя» пов'язує об'єкти міфопоетичного простору, завдяки чому відкривається безкінечність символічних утворень, коли почавши з одного хочеться йти далі і далі до за межжя. «Цей самий принцип полягає в основі комп'ютерних енциклопедій нової генерації, які не мають початку та кінця... Те ж саме є вірним у відношенні Інтернету — невидимої мережі, що пов'язує

користувачів, створюючи коло – а вірніше – кулю – їхнього спілкування. Ця ж структура формує тканину деяких художніх творів, які отримали власне існування, що вийшли за межі авторського задуму» [7, 194].

Так створюються соціальні мережі, формуються нові соціальні об'єднання, виникає мережеве співтовариство як група людей, які підтримують спілкування і ведуть спільну діяльність за допомогою мережевих комп'ютерних засобів. У мережах відбувається зростання соціального простору за рахунок розширення сфер інтенсивного балансу інтересів. Це відбувається тому, що і виробники, і споживачі зацікавлені один в одному і співіснують за рахунок задоволення інтересів один одного.

У мережах важливі не тільки і не стільки самі агенти, що беруть у них участь, і їх якісна визначеність, а те, що породжується, стає, самоорганізовується завдяки їх участі, взаємній комунікації. Взаємодія в мережі нагадує гру, карнавал, де кожний актор сам себе вибудовує і пізнає через взаємодію з іншим. Такі взаємодії не можуть описуватися як система деякої цегли-сенсу, взаємопов'язаної і взаємозалежної. «Епістемологічний простір, у якому знаходить себе суб'єкт, бачиться (природно, як якийсь бажаний образ, що ідеалізується, як проект) як простір можливих шляхів, отримання нових сенсів, відкриттів і діалогів» [1, 87]. Тобто, мережа існує як простір комунікацій, потрапивши в який актор стає іншим, та й сам набір цих акторів випадковий і непередбачуваний. У мережі комунікації відбуваються в реальному часі і не залежать від простору, відстаней.

Нові способи комунікації полягають переважно не у формі прямого висловлення, а у вигляді взаємного спостереження за мережевою діяльністю. Інакше кажучи, мережа є новим середовищем спілкування, у якому значення безпосереднього обміну повідомленнями істотно знижується, але підвищується значення того, що є унікальним, привертаючим загальну увагу. «Так або інакше, у метафорі випадко-

вих нелінійних середовищ, де елементам притаманні нелінійні взаємодії та самодії... ми зустрічаємо образи когнітивних процесів комунікації... Тут випадкове нелінійне середовище — це мовленнєве середовище, елементи середовища — об'єкти комунікації, самодія — когнітивний процес, взаємодія — комунікативний канал» [2, 81].

Сама по собі інформація має цінність переважно тоді, коли вона притягує до себе увагу. Але оскільки обсяг інформації постійно зростає, тому в розробці мережевих культурних індустрій необхідно уміти не тільки вибирати головну, але й уникати непотрібної інформації, щоб концентруватися на концептуально важливому.

Мережа — це простір реалізації «хакерської культури», що сприяла перетворенню мережі в особливе соціальне середовище, у якому люди могли б вільно виражати свої думки не боячись того, щоб їх вислідили. Хакерський рух базується на впевненості, що інформація має бути вільною, тому хакери намагались протиставити власні напрацювання монополії, яку створила ІВМ. Саме зусилля хакерів сприяли розповсюдженню персональних комп'ютерів, комп'ютерних журналів, відеоігор. Хакери також створили програмне забезпечення, завдяки якому з допомогою комп'ютера стало можливим писати музику та малювати, тобто вони сприяли створенню мережевих культурних індустрій. У тому числі й завдяки діяльності хакерів у мережі реалізується принцип прозорості інформації, згідно з яким доступ до неї має бути відкритим для всіх. При цьому хакери зробили мережу відкритою для інновацій і розповсюдження знань, а також вільною від тиску менеджерів.

Російський дослідник Інтернету В. Ємелін виокремлює наступні принципи хакерської етики: «Перший з них — уникати нанесення збитку, тобто у разі вторгнення в систему, бути якнайбільш обережним, щоб уникнути її ушкоджень. Друга мета багатьох хакерів — вільний обмін технічною інформацією,

оскільки патентні й авторські обмеження, на їх думку, уповільнюють технічний розвиток. Третя мета — розвиток людського знання як такого. Безумовно, існування хакерського руху не було б можливе без розвитку мережевих технологій, підсумком якого стало створення глобальної мережі Internet» [4]. Усе, що В. Ємелін висловив по відношенню до технічної інформації, на нашу думку, можна розповсюдити і на інформацію у сфері культури та культурних індустрій, де авторські обмеження стримують розвиток та вільний обмін культурними цінностями.

Жорстко організованим системам, системному підходу відповідає ієрархічне бюрократичне суспільство, що часто підміняє демократію автократією. Для мереж, мережевого суспільства як суспільства знань характерна свобода, простір вільного самовираження, полілогічність спілкування, вільний вибір того, хто цікавий і знає більше ніж співрозмовник або товариш. Саме в мережі, завдяки її особливій будові, не системності, а ризоморфності, можливе явище, яке було названо мережевим лібералізмом. «Мережевий лібералізм — це свого роду соціальна, політична, економічна і етична імплікація тих засадничих, онтологічних принципів устрою глобальної мережі, які були схарактеризовані... як ризоморфні. Саме те, що Інтернет за своєю природою є ні що інше як ризома і є базовою передумовою затвердження лібертаріанської ідеології, і тут дуже важливо зрозуміти, що між фізичною будовою глобальної мережі і пов'язаними з нею соціокультурними явищами існує безпосередній зв'язок — без ризоморфності Інтернету не був би можливим мережевий лібералізм» [4].

Мережа має розглядатися як складне нелінійне самореферентно змінюване середовище, що самоорганізується, на відміну від системи, де наявна структура, рівні ієрархії, присутня певна якісна і просторова визначеність. На підставі порівняння систем і мереж можна стверджувати, що і в системі, і в мережі є засновки появи нового, але природа цього

нового різна. У мережі, як і в системі, унаслідок взаємодії між елементами виникає щось нове. Але в системі нове виникає як прояв цілого через взаємодію елементів, а в мережі важлива не стільки цілісність, одержана з елементів, а те, що вони породжують унаслідок взаємодії. Мережа породжує новий смисл іншої природи, ніж самі взаємодіючі актори. Нові смисли з акторами не просто взаємодіють або комунікують, це, передусім, референтні саморефлексивні інактивовані взаємодії. Система, натомість, є певною ієрархією, що передбачає підпорядкованість елементів, рівнів, підсистем. Мережа існує як середовище, у якому присутні і взаємодіють будь-які актори, або користувачі. Система вертикальна, але в ній наявні й горизонтальні зв'язки. Мережа переважно горизонтальна, у ній є вузли тяжіння. Система може бути розглянута як результат самоорганізації, процесуальне ціле, що стало або стає, а мережа — як співтовариство вільних комунікуючих агентів, що постійно стає, швидше процес, ніж результат. Особливістю мережі є неможливість її повного опису, оскільки мережа самореферентна і користувачі в ній принципово неусувні, інакше кажучи мережа існує тільки разом з наявними в ній користувачами.

Мережа трансгресивна, тобто відбувається виникнення нового, породження смислу, який певною мірою виходить за межі самої мережі. Можна окреслити основні характеристики мережі: самореферентність, неієрархічність, складність, можливість, віртуальність, атрактивність, трансгресивність. Мережа є новим середовищем комунікації, у якому значення безпосереднього обміну повідомленнями істотно знижується, але підвищується значення того, що є унікальним, що привертає загальну увагу. Тобто для систем важлива приналежність, а для мереж (і мережевих культурних індустрій) — увага і критичне ставлення до інформації.

І складні людиномірні системи, що самоорганізуються, і мережі є сучасними об'єктами наукового

пізнання, кожна з них має свою якісну визначеність. Для вивчення цих об'єктів найбільш застосовним є синергетичний підхід, який розглядає їх як складні нелінійні ймовірнісні явища, що знаходяться в процесі становлення, самореференції та інтерактивності.

Отже, мережа має розглядатися як складне нелінійне самореферентно змінюване середовище, що самоорганізується, на відміну від системи, де наявна структура, рівні ієрархії, присутня певна якісна і просторова визначеність. Мережа та мережеві культурні індустрії з одного боку є ризоморфними, тобто такими, що створюють простір нових можливостей для самовираження і свободи, а з іншої – нагадують карнавал, де самовираження не обов'язково ідентифікується з певною особистістю. Мережева культурна індустрія – процес створення нового у сфері культури в мережевому просторі та за допомогою мережевих технологій. У мережі унаслідок взаємодії між елементами виникає щось нове, мережа породжує новий смисл іншої природи, ніж взаємодіючі актори. Нові смисли з акторами не просто взаємодіють або комунікують, це, передусім, референтні саморефлексивні інактивовані взаємодії, які змінюють як соціокультурний простір, так і самих творців.

Література

1. Аршинов В. И. Синергетика как сетевое мышление / В. И. Аршинов // Синергетика на рубеже XX-XXI вв. – Москва: ИНИОН, 2006. – С. 74-96.
2. Буданов В. Г. Методология синергетики в постнеклассической науке и в образовании / В. Г. Буданов. – Москва: Изд-во ЛКИ, 2008. – 232 с.
3. Делез Ж. Ризома / Ж. Делез, Ф. Гваттари // Философия эпохи постмодерна: сб. пер. и реф. – Минск: Красико-принт, 1996. – С. 7-31.
4. Емелин В. А. Киберпанк и сетевой либерализм [Электронный ресурс] / В. А. Емелин. – Режим доступа до ресурсу: <http://emeline.narod.ru>.
5. Кастельс М. Галактика Интернет: Размышления об

- Интернете, бизнесе и обществе / М. Кастельс. — Екатеринбург: У-Фактория, 2004. — 328 с.
6. Киященко Л. П. Языки постнеклассических практик / Л. П. Киященко // Постнеклассические практики и социальнокультурные трансформации. — Москва: МАКС Пресс, 2009. — 20-27.
7. Колесник О. С. Интернет та «містична співпричетність»: структура хаосу / О. С. Колесник // Людина і культура в епоху глобалізації: зб. наук. статей. — Київ: Парапан, 2003. — С. 191-196.

